

Anahtar Sözcükler
Tutarlılık, Neden-Etki, Bilimsel Metin, Sözbilimsel Hareket

Keywords
Coherence, Cause-Effect, Scientific Text, Rhetorical Moves

Çapan Tekin, S., & İşeri, K. (2022). Lisansüstü tezlerin yöntem bölümlerinde tutarlılık ilişkileri. *Dil Dergisi*, 173 (1). 26-48.

LİSANSÜSTÜ TEZLERİN YÖNTEM BÖLÜMLERİNDE TUTARLILIK İLİŞKİLERİ*

COHERENCE RELATIONSHIPS IN METHODOLOGY CHAPTERS OF GRADUATE THESES

• Sibel Çapan Tekin - Kamil İşeri

Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Dilbilim Bölümü, sibel.tekin@deu.edu.tr

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Dilbilim Bölümü, kamil.iseri@deu.edu.tr

Öz

Bilimsel metinlerde yöntem, yazarın iletişimsel amaçlarını temel alarak çalışmanın aşamalarına ilişkin ayrıntılı açıklamaları içeren ve elde edilen bulguların geçerliliği konusunda metin alıcısının ikna edilmeye çalışıldığı bölümdür. Bu açıdan yöntem bölümlerinde iletişimsel amaçların açık bir biçimde belirtilmesi, iletişimsel amaçlar ile metinsel düzenleme arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması, akademik söylemin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Anlamsal ilişkilerin kurulması için ise tutarlı metinlerin oluşturulması bağlantılılığın sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada, Türkçe eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezlerin yöntem bölümlerinin tutarlılık ilişkileri açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. 32 doktora ve 119 yüksek lisans tezinden oluşan veri tabanı Kehler (2002) tarafından oluşturulmuş tutarlılık ölçütlerinden neden-etki bileşeni çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışmada örnekleme yer alan tezlerin yöntem bölümlerinin tutarlılık ilişkilerinden neden-etki bileşeni açısından nasıl bir görünüm sunduğu ve yüksek lisans ve doktora tezleri arasında neden-etki açısından dağılım farkı olup olmadığı sorularına yanıt aranmıştır. Ayrıca sözbilimsel hareket ve adımlarda hangi neden-etki bileşenlerine rastlandığı incelenmiştir. Lisansüstü tezlerin yöntem bölümlerinde nedensel ilişkilerin sonuç bileşeni üzerine kurgulandığı ve dilsel öğeler aracılığıyla tutarlılığın sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Abstract

The methodology chapters in scientific texts constitute the part that contains detailed explanations about the stages of the study based on the communicative aims of the author and tries to convince the text recipient about the validity of the findings. In this respect, it is important to clearly state the communicative purposes in the method sections, to reveal the relationship between communicative purposes and textual arrangement, and to understand academic discourse. For the organization of semantic relations, the constitution of coherent texts contributes to the textual connectedness. In this study, it is aimed to examine the methodology chapters of the postgraduate theses in the field of Turkish education in terms of coherence relations. The database consisting of 32 PhD dissertations and 119 master's theses was evaluated within the framework of the cause-effect component of the coherence criteria formed by Kehler (2002). In the current study, the question of how the methodology chapters of the postgraduate theses in the sample were presented in terms of the cause-effect component of coherence relations, whether there was a difference in cause-effect distribution between master's theses and PhD dissertations and how rhetorical moves and steps were presented in terms of coherence relations were examined. Also, which cause-effect components are encountered in rhetorical movements and and steps was examined. It is concluded that causal relationships are built on the result component in the methodology chapters of the postgraduate theses and coherence is ensured through linguistic elements.

* 2-4 Mayıs 2019 tarihinde yapılan I. Uluslararası Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Sempozyumu'nda (UBEST) özet bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

Metin ile ilgili çalışmalar geçmişten günümüze pek çok araştırmaya konu olmuş ve metin kavramı farklı bakış açılarıyla ele alınarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Tümceyle ilişkili ancak tümceden daha büyük bir birim olarak ele alınan metin, hem dilsel/dilbilgisel özellikleri hem de derin yapıdaki anlamsal ilişkileri açısından farklı boyutlarıyla incelenmiştir.

Yapısal ve iletişim temelli bakış açısına göre farklı tanımlamaları yapılan metin kavramının temel özelliği mantıksal-anlamsal ilişkiyi gösteren devingen bir yapıya sahip olmasıdır. Bu ilişkinin kurulması ise yalnızca dilbilgisel özelliklerle açıklanamamakta (Halliday ve Hasan, 1976) metinsel düzenlemelerde anlamsal ilişkilerin kurulması için metnin bir dizi özellik taşıması (Beaugrande ve Dressler, 1981) gerekmektedir. Yedi başlık altında toplanan bu özelliklerin, metni belirli bir durumda, belirli bir amaca yönelik yeni bilgi taşıyıcısı olarak ele aldığı görülmektedir. Bu ölçütlerden tutarlılık ilişkilerinin, bağlantılılığın açıklanmasındaki en güçlü ölçütlerden biri olarak düşünüldüğü (Heuboeck, 2009, s. 35) ve aynı zamanda son yıllarda dilbilim, psikoloji, dil edinimi gibi alanlarda farklı boyutlarıyla ele alınarak çalışılmakta olduğu görülmektedir.

Tutarlılık ilişkileri pek çok araştırmacı tarafından merak uyandıran bir konu olmasına karşın söylemin düzenlenmesi aşamasında yeterince anlaşılammış (Berzlanovich, Egg ve Redeker, 2012, s. 137) ve karmaşık bir yapı olarak düşünüldüğünden uygulamalı çalışmalara rastlanmamış; daha çok kuramsal boyutlu çalışmalarla sınırlı kalmıştır (Bublitz, 2011; Connor ve Johns, 1990). Bu durum da çözümlenmeye ilişkin pek çok sorunun yanıtı kalmasına neden olmuştur. Öncelikle araştırmalarda tutarlılık, birimleri birbirine bağlayan bileşen olarak ele alınmış ve tutarlılık ilişkisi yalnızca dilbilgisel-sözcüksel özellikler (Halliday ve Hasan, 1976, s. 23); edimsel düzlemde ortaya çıkan bütüncül birimler (Dijk ve Kintsch, 1983, s. 66) ve söylem bölütleri arasındaki bilişsel ilişkiler (Sanders ve Spooren, 1999, s. 235) olarak tanımlanmıştır. Bu çalışmaların her birinin metinsel tutarlılığın incelenmesine katkı sağladığı; ancak yalnızca dilbilgisel, sözcüksel, bilişsel süreçlerle sınırlı kaldığı görülmektedir.

İletişimin temel birimi olan metin ve metni iletişimsel kılan tutarlılık yalnızca bir dizi kurala bağlı olarak açıklanamamaktadır. Metin türüne özgü biçimlenme özellikleri metin oluşumuna etki eden bir durumdur. Bu nedenle tutarlılıkla ilgili çalışmalarda söylem konusu ve metin türü (Giora, 1985, s. 700) önemli bir yer tutar. Bu anlamda tutarlılık, metin türüne ve tipine uygun olarak çeşitlenme özelliği göstermekte (Östman, 1997, s. 78) ve türün iletişimsel amacına özgü biçimlenme özelliği sunma eğilimindedir. Heuboeck'in (2009, s. 40) de belirttiği gibi bir metnin tutarlılığı o türün kendi toplumsal anlam dizgesine göre kodlanmış olmasıdır. Bu bağlamda tutarlılık çalışmalarında, metnin iletişimsel kılınması için anlamsal, mantıksal özellikler çerçevesinde ele alınması hem metin oluşturma hem de çözümlenme aşamasındaki ölçütlerin belirlenmesi açısından önemlidir.

Bu çerçevede çalışmada amaç, bilimsel metinlerin yöntem bölümlerinde tutarlılık ilişkisinin alt bileşeni olan neden-etki ilişkisinin biçimlenme özelliklerini ve neden-etki ilişkilerinin kurulmasını sağlayan dilsel görünümleri belirlemektir. Çalışmanın bir diğer alt amacı ise metin türüne uygunluğu açısından sözbilimsel hareket ve adımlar düzeyinde incelenen (İşeri ve Çapan Tekin, 2018) ve bu doğrultuda en az nedensellik bildiren bölüm olarak belirlenen yöntem bölümlerinin hareket ve adımlarında neden-etki ilişkilerinin sıklığını saptamaktır. Bu amaç doğrultusunda tutarlılığı ele alan kuramsal çalışmalar incelenmiş ve tutarlılıkla ilgili temel sayıtlar tartışılmıştır. Çalışmada lisansüstü tezlerin yöntem bölümlerindeki neden-etki ilişkileri Kehler'in (2002) belirlediği ölçütlerle anlamsal-mantıksal ilişkiler çerçevesinde çözümlenmiştir.

Tutarlılık ve Neden-Sonuç İlişkisi

Tutarlılığa ilişkin çalışmalara bakıldığında farklı bakış açılarıyla yapılmış olduğu ortaya çıkar. Bu çalışmaların ortak noktası temel bileşen olarak dilsel/dilbilgisel görünümler üzerine odaklanması, metnin bir ögesiyle diğeri arasındaki yüzey yapıda gerçekleşen ilişkilerin çözümlenmesine yer verilmesidir (Halliday ve Hasan, 1976; Hoey, 1991). Bu temelde Halliday ve Hasan (1976) önemli bir örnekçe sunar ve bu örnekçe günümüzde de pek çok çalışmanın konusu olmaya devam etmektedir. Ancak diğer bir taraftan, tutarlılık dilbilgisel ilişkilerden daha fazlasını içerdiğinden metnin diğer işlevlerini de içeren bir yapı olarak ele alınması gerektiği savunulmaktadır. Bu bakış açısından hareketle Dijk ve Kintsch (1983, s. 308) çalışmasında küçük ölçekli yapıların büyük ölçekli yapılarla birleşerek daha bütüncül bir biçimde tutarlılık çözümlenmesi yapılması gerektiği sonucuna ulaşır. Bir başka ifadeyle sözcükler, söz öbekleri boyutundaki mikro yapıların makro yapılarla buluşması gerektiğini belirtir. Bunun yanı sıra kimi çalışmalar metin tutarlılığının sağlanmasının bilişsel süreçle ilgili olduğunu belirtir (Hobbs, 1990; Sanders vd., 1992). Sanders vd. (1992, s. 5) bilişsel süreçlere dayandırdıkları sınıflamayı dört ölçüte ayırarak bir çözümlenme yaparken Hobbs (1990, s. 70) bilişsel süreçlerin dünya bilgisinden yararlanmayı zorunlu kıldığını vurgular. Sanders vd. (1992, s. 6) nedensellik ve eklemeli ilişkiler olmak üzere iki farklı biçimde çözümlenmenin mümkün olduğunu belirtir. Hobbs (1990, s. 70) düşünceler arasındaki bağlantının çıkarım yoluyla açıklanabileceğini ortaya koyar. Bu anlamda metin tutarlılığının saptanmasında ya da oluşmasında farklı açılardan ele alındığı ve her birinin kendi içinde bir mantığı olduğu görülmektedir.

Tutarlılık alanında yapılan bu çalışmalar ve kavramsal tanımlamalar kuramsal artalanına katkı sağlamış, metin üretim aşamalarına, metnin düzenlenişine yön vererek farklı bakış açılarının geliştirilmesini sağlamıştır. Alanyazındaki bu tanımlamalar, tutarlılığın açıklanmasında iki temel eğilim olduğunu göstermektedir: Tutarlılık dilbilgisel bir olaydır ve tutarlılık için tümce üstü birimlere, bilişsel, mantıksal süreçlere başvurulması gerekir.

Tutarlılık çözümlemesi çerçevesinde bu çalışmada anlamsal-mantıksal süreçlere yönelik incelemeler yapılmasının önemini vurgulayan Kehler'in (2002) oluşturduğu tutarlılık ilişkilerinden yararlanılmıştır. Kehler (2002, s. 2), önceki bakış açılarından farklı olarak tutarlılığı dilsel sorunların çözümü için gerekli bir araç olarak ele almaktadır. Önermeler arası tutarlılık ilişkilerini yapısal düzeyde inceleyen kuramda temel özellik, somut dilsel uygulamaları içermesi ve tümcelerinin anlamsal-mantıksal ilişkileri çerçevesinde çözümlemeler yapmasıdır. Böylece dilin başka yönlerinin de dikkate alınması sağlanır. Kehler (2002, s. 15), tutarlılık ilişkilerini P ve Q önermeleri aracılığıyla çıkarımsal bir yolla üç bileşene ayırır ve tutarlılığı sağlayan üç ölçüt belirler: *Benzerlik*, *Neden-Etki* ve *Bitişiklik*.

Tablo 1: Tutarlılık ilişkileri

Benzerlik ilişkisi	Neden-Etki ilişkisi	Bitişiklik ilişkisi
Koşutluk (Parallel)	Sonuç (Result)	Durum (Occasion)
Karşıtlık (Contrast)	Açıklama (Explanation)	
Örneklendirme (Exemplification)	Beklentiye Uymama (Violated Expectation)	
Genelleme (Generalization)	Engelin Reddi (Denial of Preventer)	
Ayrıntılandırma (Elaboration)		

Benzerlik ilişkisi: Bu ilişki önermeler arasındaki ortaklık ve karşıtlık durumuna göre çıkarımlar yapılmasını sağlar. Ortaklık ya da karşıtlığın kurulabilmesi en az iki önermenin üyeleri arasındaki ilişki aracılığıyla oluşmaktadır. Benzerlik, ortaklık ve karşıtlık durumunun belirlenmesi için öncelikle ilk önermede "a", ikinci önermede ise "b" varlıkları arasında "n" sayıda bir ilişkinin kurulması ile gerçekleşir.

(1) "Dick Gephardt organized rallies for Gore and Tom Daschle distributed pamphlets for him."

Dick Gephardt Gore için mitingler düzenledi ve Tom Daschle onun için broşürler dağıttı.

(Kehler, 2002, s. 16)

Bu örnekte "Dick Gephardt" (a1) ve "Tom Daschle" (b1) arasında *benzerlik ilişkisinden* biri olan *Koşutluk* bileşeni görülmektedir. Örnekte her ikisinin de ortak özelliğe sahip olan politikacılar olduğu anlaşılmaktadır. Benzer koşutluk ilişkisi aynı kişiye gönderimde bulunan "Gore" (a2) ve "o(nun)" (b2) için de ortaya çıkmaktadır. A1:b1 ve a2:b2 arasındaki ilişki sırasıyla q1 ve q2 ortaklığı kurmuştur. Önermeler arasındaki benzerlik *bir şey yapmayı destekle-* ortaklığı kurmaktadır.

Bitişiklik ilişkisi: Bir durumun beraberinde başka durumları getirmesidir. Zamanda ve uzamda bitişiklik olarak ifade edilen bu ilişkiye göre tutarlılık, *ara durumlar* ve *zamansal ilerleme* aracılığıyla çıkarımlar doğrultusunda yapılmaktadır.

(2) "Larry went into a restaurant. The baked salmon sounded good and he ordered it."

Larry restorana girdi. Fırında somon kulağa hoş geliyordu ve sipariş etti.

(Kehler, 2002, s. 22)

Bitişiklik ilişkisi "senaryolaştırma" yaklaşımına dayanmaktadır. Yani, deneyimlere dayanılarak örtük biçimde aktarılan; açıkça belirtilmeyen durumlarda da tutarlılığın *ara durumlarla* sağlanması mümkündür. Bu örnekte de "Larry restorana girdi, bir masayı seçti, oturdu; münüye baktı ve sipariş verdi" tümceleri yer almamakta ancak okuyucu ya da dinleyici tarafından bu bilgiler sağlanabilmektedir. İnsan zihninde zaten bir "restoran senaryolaştırması" vardır ve bu bilgiler etrafında tutarlılık ilişkisi kurulabilmektedir. Ara durumların, bir başka ifadeyle ortak bir senaryonun yetersiz kaldığı durumlarda ise okuyucu/dinleyici zamansal ilerleme belirten dilsel kullanımlar aracılığıyla çıkarım yapmaktadır.

Neden-Etki ilişkisi: Bu ilişki ise iki ayrı önerme (p ve q) arasındaki nedensel ilişkilerin birbirine bağlanma biçiminin çıkarım yoluyla belirlenmesine dayanmaktadır. Bu ilişkide diğer ilişkilerden farklı olarak tümcelerin sunuluş sırası önem taşımaktadır.

(3) "George is dishonest. (Because) He's politician."

George dürüst değildir. (Çünkü) O bir politikacıdır.

(Kehler, 2002, s. 21)

Yukarıdaki örnekte iki ayrı önermenin birbirine bağlanma ilişkisi *açıklama* yoluyla ifade edilmiştir. Açıklama bileşeni öncelikle sonuç durumunun verildiği ve daha sonra bu sonuca neden olan durumun açıklanmasıyla ($q \rightarrow p$) oluşmaktadır. Buna göre ilk önerme "*George dürüst değildir*" (q) sonucu ifade ederken ikinci önerme "*(Çünkü) O bir politikacıdır*" (p) ilk önermeyi açıklayan nedensel ilişki kuran önermedir. Örnekte de görüldüğü gibi bu tür dilsel kullanımlarda açıklama ilişkisi kuran bağlayıcının (çünkü) neden-etki durumunun ifade edilmesinde zorunlu olarak belirtilmesi gerekmemektedir. Yukarıdaki örnekte konuşucu ya da yazarın metninde (Çünkü) biriminin olmamasına rağmen okuyucu ya da dinleyici tarafından (Çünkü) biriminin varlığı bilişsel olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle parantez içinde verilen bağlayıcının açık bir biçimde kullanılıp kullanılmamasının nedensel ilişkinin belirlenmesini etkilemediği vurgulanmıştır.

Bilişin önemli bir parçası olduğu düşünülen nedensel ilişkiler kurabilme yetisi, farklı biçimlerde ilişkiler kurabilme olanağı sağlamaktadır (Çetintaş Yıldırım, 2016, s. 77). Bir başka deyişle neden-etki ilişkileri kurabilmek bilişsel karmaşıklığı önler ve bilişte temel dilsel ulamlamaların yapılmasını da kolaylaştırır (Sanders, 2005, s. 105). Bu bağlamda durumlar arasında nedensel ilişkiler kurma, tutarlılığın sağlanması ve buna bağlı olarak da konuşucu/yazar, dinleyici/okuyucu arasında iletişim kurmayı sağlayan güçlü bir mekanizmadır (Kehler, 2002, s. 3). Neden-Etki ilişkisi *benzerlik* ilişkisinden daha farklı bir uslamlama türüdür ve önermeler arası sezdirimi klasik mantıkta olduğu gibi keskin bir bakış açısıyla ele almaz (Kehler, 2002, s. 20). Bunun yanı sıra “tutarlılık ve neden-etki ilişkileri konusunda dilbilim alanyazına bakıldığında, Kehler’in (2002) modellemesi, neden-etki birleşimlerini daha tutarlı bir etiketleme olanağını sunuşuyla dikkati çeker.” (Uzun, 2018, s. 153). Neden-Etki bileşeni tümce 1 ve tümce 2 arasındaki ilişkiyi öncül ve sonuç bağlantısı doğrultusunda (P ve Q) sezdirim yoluyla inceler. Bu ilişki dört bileşene ayrılmaktadır: *Sonuç* (result), *Açıklama* (explanation), *Beklentiye Uymama* (Violated Expectation), *Engelin Reddi* (Denial of Preventer).

• **Sonuç İlişkisi:** Tümce 1 ve tümce 2’nin taşıdığı p ve q önermelerinin doğal sonucudur:
 $p \rightarrow q$

(4) “George is a politician and therefore he’s dishonest.”

George politikacıdır ve bu yüzden dürüst değildir.

(Kehler, 2002, s. 20)

Örnekte (4) George’un *politikacı olmasının* (p) doğal sonucu *dürüst olmaması* (q) olarak ifade edilmektedir. Tümce 1 ve tümce 2 arasındaki bu ilişki “politikacı olmak dürüst olmamaktır” sonucunu gerektirmektedir.

• **Açıklama İlişkisi:** Bu bileşende öncelikle sonuç önermesine yer verilir. Sonuç önermesinde belirtilen durum ise ikinci önermede açıklanarak neden-etki ilişkisi kurulur. Bu açıdan sonuç bileşeninin tersi bir durum görülmektedir. İki önerme arasındaki ilişki $q \rightarrow p$ olarak ifade edilir.

(5) “George is dishonest (because) he’s a politician”.

George dürüst değildir. (Çünkü) o bir politikacıdır.

(Kehler, 2002, s. 21)

Tümce 5’te verilen “George dürüst değildir” öncülü “(çünkü) o bir politikacıdır” sonuç önermesi ile açıklanmaktadır. Öncelikle ilk önermede sonuç durumu verilmiş (q), ikinci önermede

ise bu durumun nedeni (p) açıklanmıştır. Örnekte görüldüğü gibi açıklama yoluyla tutarlılığın sağlanmasında “çünkü” bağlayıcısının zorunlu olarak ifade edilmesi gerekmemektedir.

• **Beklentiye Uymama:** Bu bileşende istenen ve beklenen etkinin karşıtı bir durumun oluşması söz konusudur. Öncülün gerçekleşmesi ancak sonucun karşıtlık durumu oluşturmasıyla ortaya çıkmaktadır: $p \rightarrow \neg q$

(6) “George is a politician, but he’s honest.”

George bir politikacıdır ancak dürüştür.

(Kehler, 2002, s. 21)

Politikacı olmak (p) dürüst olmakla ($\neg q$) eşleştirilmediğinden sonuç önermesinde bir karşıtlık durumu görülmekte, beklenen sonucun gerçekleşmediği ve sonuç önermesinin karşıtlık gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

• **Engelin Reddi:** Beklentiye uymama bileşeninin tam tersi bir dizilişle gerçekleşen bu bileşende önermenin beklenenden başka biçimde gerçekleşmesi ya da gerçekleşmemesi sonuca etki etmemektedir: $q \rightarrow \neg p$.

(7) “George is honest, even though he’s a politician.”

George politikacı olmasına karşın dürüştür.

(Kehler, 2002, s. 21)

Engelin Reddi ilişkisinde *beklentiye uymama* ilişkisinin tersi bir durum gerçekleşir. Örnek (7)’de George’un politikacı olması öncülü, dürüst olmasını engelleyen bir sonuç oluşturmamaktadır.

Neden-etki ilişkisinde önermelerin sunuluş sırası ilişkilerin gerçekleşmesinin belirlenmesinde önemli bir unsur olarak düşünülmektedir. Kehler’e (2002, s. 20) göre önermeler arası ilişki türünün açıklanmasını yalnızca bağlayıcı kullanımıyla ilişkilendirmek her zaman doğru çözümlenmeye ulaştırmamaktadır ve metinde mantıksal-anlamsal bütünlük de dikkate alınmalıdır.

Metinlerin *neden-etki* bileşeni çerçevesinde incelenmesi, metnin iletişimsel amacı ve dilsel seçimler arasındaki ilişkinin belirlenmesi açısından önem taşımakta, metnin türüne özgü biçimlenmesi konusunda bilgi vermektedir. Bu bağlamda tür çalışmalarında söylem topluluğunun amaçları doğrultusunda türe özgü yapılanmaları ortaya koymak için en çok araştırılan bilgilendirici metinlerden biri bilimsel metinlerdir. Alanyazına bakıldığında bilimsel metinlerin *Giriş, Yöntem,*

Bulgular ve Sonuç bölümlerinin metin türüne uygun olarak düzenleme ölçütleri çerçevesinde pek çok araştırmacı tarafından incelendiği görülmektedir (Lim, 2006; Swales, 1990; Yang ve Allison, 2003) Ancak bu bölümler arasından *Yöntem* bölümleri, lisansüstü tezlerde araştırma yönteminin belirlenmesinde bilgi eksikliği nedeniyle zorluklar yaşanan (Kan ve Gedik, 2016, s. 413); buna karşın diğer bölümlere göre daha az incelenen (Lim, 2006, s. 283) ve aynı zamanda özellikle sosyal bilimler alanında daha tartışmalı bir bölüm olarak vurgulanmaktadır (Swales ve Feak, 1994, s. 165). Tezlerin yöntem bölümleri, verilerin nasıl elde edildiğini ve çözümlendiğini, çalışmaların aşamalarının betimlenmesi yanında araştırmanın bulgu ve sonuçlarının doğrulanması, yazarın dilsel seçimleriyle verilerin geçerliliği konusunda okuyucuyu ikna etme özelliğine sahiptir. Ayrıca yöntem bölümleri farklı disiplinlerdeki karmaşık bilgileri içeren bir bölüm olduğundan kapsamlı bir biçimde betimlenmelidir (Charney ve Carlson, 1995, s. 91). Alanyazındaki çalışmalar, metin türüne uygunluğu *Sözbilimsel Hareket ve Adımlar* çerçevesinde değerlendirilen bilimsel metinlerin *yöntem* bölümlerinin en az gerçekleştirilen adımlarının nedensellik bildiren gerekçelendirme aşamaları olduğunu göstermektedir (İşeri ve Çapan Tekin, 2018; Kan ve Uzun, 2016). Bu durum, tutarlılık çözümlemesi aracılığıyla neden-etki ilişkilerinin belirlenmesinin akademik söyleme katkısı açısından önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda yüksek lisans ve doktora tezlerinin yöntem bölümlerinin tutarlılık görünümünün belirlenmesinin yanı sıra türe özgü özellikleriyle *Sözbilimsel Hareket ve Adımlar* çerçevesinde incelenmiş yöntem bölümlerinde hareket ve adımların gerçekleşme düzeyi neden-etki ilişkisi açısından yorumlanmıştır.

YÖNTEM

Çalışma, araştırma yöntemlerinden nitel araştırma yöntemine göre belge tarama modelinden yararlanılarak yapılandırılmıştır. Türe özgü tutarlılık örüntülerinin *neden-etki* bileşeni çerçevesinde incelenmesini amaçlayan bu çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Lisansüstü tezlerin yöntem bölümlerinin tutarlılık ilişkileri hangi neden-etki bileşenleri yoluyla kurulmuştur?
2. Lisansüstü tezlerin yöntem bölümlerinde neden-etki bileşeni çerçevesinde hangi dilsel öğeler kullanılmıştır?
3. Yüksek lisans ve doktora tezlerinin yöntem bölümlerinde yer verilen tutarlılık ilişkilerinden neden-etki ilişkisi bileşenleri ve kullanılan dilsel öğeler arasında dağılım farkı var mıdır?
4. Lisansüstü tezlerin yöntem bölümlerinin sözbilimsel hareket ve adımlar düzeyinde neden-etki ilişkileri nasıl bir dağılım göstermektedir?
5. Yüksek lisans ve doktora tezlerinin yöntem bölümlerinin sözbilimsel hareket ve adımlar düzeyinde görülen neden-etki ilişkilerinin yüksek lisans ve doktora düzeyleri arasında dağılım farkı var mıdır?

Veri Tabanı ve Verilerin Toplanması

Veri tabanını Türkçe eğitimi alanında yazılmış lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Ulusal Tez Merkezi veri tabanında 2010-2016 yılları arasında yazılmış Türkçe eğitimi ile doğrudan ilgili olan ve erişim kısıtlaması bulunmayan 195 yüksek lisans ve 52 doktora tezine ulaşılmıştır. Çalışmada belirli özellikleri temel alarak evreni temsil edecek örneklemin belirlenmesini sağlayan (Ekiz, 2017, s. 104) tabakalı örneklem alma yöntemine başvurulmuştur. Çalışmanın örneklemi, 119 yüksek lisans, 32 doktora olmak üzere 151 lisansüstü tezden oluşmaktadır.

Verilerin Çözülmesi

Veri tabanını oluşturan tezlerin yöntem bölümleri Kehler (2002) tarafından oluşturulan tutarlılık ölçütleri neden-etki ilişkisi çerçevesinde çözümlenmiştir. Çözümleme, Kehler (2002) tarafından oluşturulan kuramda belirlenen temel ölçütler çerçevesinde incelenmiş; neden-etki ilişkisi ve alt bileşenlerinin dağılımları ve yüzdeleri belirlenmiştir.

Tablo 2: Tutarlılık İlişkilerinde Neden-Etki İlişkisi

Neden-Etki İlişkisi
Sonuç (Result)
Açıklama (Explanation)
Beklentiye Uymama (Violated Expectation)
Engelin Reddi (Denial of Preventer)

Yöntem bölümlerinin hareket ve adımlarda gerçekleşen neden-etki ilişkisinin belirlenmesinde Kan (2014) tarafından oluşturulan Sözbilimsel Hareket ve Adımlar listesi temel alınmıştır. Sözbilimsel Hareket ve Adımlar çerçevesinde hareket ve adımlarda görülen neden-etki ilişkisinin tezlere göre dağılımı belirlenmiştir.

Tablo 3: Sözbilimsel Hareket ve Adımlar Listesi

Sözbilimsel Hareket ve Adımlar
Hareket 1: Araştırma Modeli Hakkında Bilgi Verme
Hareket 2: Evren ve Örnekleme/Çalışma Grubunu Betimleme
Adım 1: Evren/örneklemin büyüklüğünü belirtme
Adım 2: Örneklemin özelliklerini belirtme

Adım 3: Örnekleme yöntemini veya ölçütünü belirtme

Adım 4: Örnekleme gereçlendirme

Hareket 3: Veri Toplama Araçlarını Betimleme

Adım 1: Veri toplama araçlarının amacını belirtme

Adım 2: Veri toplama araçlarının niteliğini (likert, çoktan seçmeli, açık uçlu vb.) belirtme

Adım 3: Araştırmada elde edilen ölçümlerin psikometrik niteliklerini belirtme

Hareket 4: Veri Toplama İşlemlerini Betimleme

Adım 1: Uygulama/betimleme işlemlerini belirtme

Adım 2: Veri toplama işlemlerini gereçlendirme

Hareket 5: Veri Çözümlemeyi Betimleme

Adım 1: Veri çözümleme tekniklerini belirtme

Adım 2: Veri çözümleme tekniklerini gereçlendirme

Hareket 6: Bölümün Yapısını Belirtme

BULGULAR

İncelenen 151 lisansüstü tezin yalnızca 92'sinde (66 yüksek lisans, 26 doktora) neden-etki ilişkilerine rastlanmıştır. Bu ilişkinin görüldüğü tezlerde tutarlılığı sağlayan alt bileşenlerin dağılımı belirlenmiştir. Lisansüstü tezlerin yöntem bölümlerinde neden-etki ilişkisinin incelenmesini amaçlayan çalışmada öncelikle "Lisansüstü tezlerin yöntem bölümlerinin tutarlılık ilişkileri hangi neden-etki bileşenleri yoluyla kurulmuştur?" sorusuna yanıt aramak için neden-etki ilişkisinin görüldüğü bileşenler belirlenmiştir.

Tablo 4: Yöntem Bölümlerinde Görülen Neden-Etki Bileşenlerinin Dağılımı

NEDEN-ETKİ İLİŞKİSİ	f	%
Sonuç	123	50
Açıklama	89	36,2
Beklentiye Uymama	33	13,4
Engelin Reddi	1	0,4
TOPLAM	246	100

Tablo 4'e göre tutarlılık, lisansüstü tezlerde *sonuç*, *açıklama*, *beklentiye uymama* ve *engelin reddi* bileşenleri yoluyla kurulmuştur. Sonuç, en çok görülen bileşen olarak ilk sırada yer almıştır. Açıklama %36 görülme sıklığı ile sonuca en yakın bileşen olarak ortaya çıkmıştır. Beklentiye uymama bileşeni (%13), sonuç ve açıklama bileşenlerine göre daha az yer alırken engelin reddi ise yalnızca bir kez görülerek en az görülen bileşen olmuştur.

Çalışmada, “Lisansüstü tezlerin yöntem bölümlerinde neden-etki bileşeni çerçevesinde hangi dilsel öğeler kullanılmıştır?” sorusuna yanıt aramak için bileşenlerde görülen dilsel öğeler belirlenmiştir. Kehler’in (2002) tutarlılık kuramında da açıkladığı gibi incelenen tezlerin yöntem bölümlerinde dilsel öğelere (bağlayıcı, biçimbirim) başvurulduğu örneklerin yanı sıra herhangi bir dilsel öge olmadan anlamsal olarak da neden-etki ilişkisinin sağlandığı saptanmıştır. İncelenen tezlerin yöntem bölümlerinde 246 neden-etki ilişkisinin 187’sinde belirli dilsel öğelere başvurulmuş; 59’unda ise yalnızca anlamsal olarak tutarlılık sağlanmıştır. Anlamsal olarak tutarlılığın sağlandığı durumlar ise yalnızca *sonuç* ve *açıklama* bileşeninde görülmüştür. Dilsel öğelere başvurulduğu durumlarda kullanılan birimler Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5: Lisansüstü Tezlerin Yöntem Bölümleri Tutarlılık İlişkileri Dilsel Görünümleri

	Dilsel Görünümler
Sonuç	Böylece , dolayısıyla, bu nedenle/sebeple, bu sayede, sonuç olarak, bundan dolayı, böylelikle, bu yüzden, -diğİndAn, -diğİ için, sonucunda, nedeniyle
Açıklama	Çünkü, bunun nedeni, böylece
Beklentiye Uymama	Ancak, fakat
Engelin Reddi	-mAsİnA rağmen

Tablo 5’te çeşitli bağlayıcılar ve biçimbirimlerle kurulan neden-etki ilişkisinin tüm alt bileşenlerinde sıklıkla görülen kullanımlar yer almaktadır. Tezlerde en çok dağılım gösteren sonuç bileşeni, dilsel görünümler açısından da en çok çeşitlilik gösteren bileşendir. Yalnızca bir örnekle görülen engelin reddi ise en az dilsel öğenin kullanıldığı bileşen olmuştur.

Sonuç Bileşeni: Yöntem bölümlerinde en çok görülen bileşendir. Tezlerde sonuç, hem belirli dilsel öğelerin kullanımıyla hem de herhangi bir dilsel öge olmaksızın tutarlılığı sağlamıştır.

“Kırıkkale merkez ilçeye bağlı 54 ilköğretim okulundan 4 okulda ikinci kademe eğitimi verilmemektedir. *Bu yüzden* örnekleme, merkeze bağlı olan 50 ilköğretim okulundan oluşmuştur. “ (D17)

Örnekleme ilişkin bilgi veren yukarıdaki tümcelerde *sonuç* ilişkisi *bu yüzden* bağlayıcısı ile kurulmuştur. Buna göre öncelikle öncül tümce verilip (p) ardından bu öncülden kaynaklanan sonuç durumu (q) belirtilmiştir. Bir başka ifadeyle öncül kendinden sonra bir sonuç durumunu gerektirmiştir. Bu durum $p \rightarrow q$ biçiminde ifade edilmektedir.

“Bu eğitimde akran etkileşiminin kapsadığı; akran değerlendirme, akran rehberliği, akran koçluğu, akran dönütü, akran iş birliği gibi konularda bilgiler sunulmuştur. Aynı zamanda deney

grubu üyelerine; grupla çalışma bilinci, ortak amaç oluşturma, birlikte çalışma, çoklu iletişim ve yardımseverlik gibi işbirlikli öğrenmenin temel hedeflerinin kazandırılması amaçlanmıştır.” (YL49)

Yukarıdaki örnekte ise sonuç bildiren herhangi bir bağlayıcı kullanılmamış; ancak sonuca dayalı bir kullanım gerçekleşmiştir. Akran etkileşimine ilişkin bilgilerin sunulması ilk önermeyi (p) gösterirken bu etkileşimden ortaya çıkan sonuçlar *grupla çalışma bilinci, ortak amaç oluşturma, birlikte çalışma, çoklu iletişim ve yardımseverlik* hedeflerine ulaşılmasını sağladığından sonuç (q) durumunu oluşturmaktadır. Böylece örnekte sonuç bildiren dilsel bir öge olmasa da sonuç bileşeni gerçekleşmektedir.

Açıklama Bileşeni: Lisansüstü tezlerde kullanım yoğunluğu diğer bileşenlere göre fazla olan ilişkidir. Bunun yanı sıra, dilsel öğelere başvurmadan neden-etki ilişkisini en çok sağlayan bileşendir. Buna karşın, dilsel öğeler açısından *sonuç* ilişkisine göre daha sınırlı bir biçimde kullanıldığı belirlenmiştir.

“İkinci aşamada öğrencilerin çoktan seçmeli kısımda doğru seçeneği işaretlemesi, öğrencilerde kavram yanılışı olmadığı kesin kanıtı olarak gösterilemez; *çünkü* öğrenci, doğru seçeneği rastgele işaretlemiş ya da yanlış düşündüğü halde doğru şıkka yönelmiş de olabilir. “ (YL17)

Açıklama ilişkisinde ise *sonuç* ilişkisinin tersi bir durum gerçekleşmektedir. Örnekte de görüldüğü gibi öncelikle sonuç durumu gerçekleşmekte (q) ve *çünkü* bağlayıcısı kullanılarak sonucu açıklayan (p) neden-etki ilişkisi gösterilmektedir. Böylece ilgili tezde verilerin toplanması aşamasında dikkat edilecek durumlar *açıklama* ilişkisi aracılığıyla gerekçelendirilerek belirtilmiştir.

“Görüşme, nitel araştırmada kullanılan en yaygın veri toplama yöntemlerinden biridir. Bireylerin verilerini, görüşlerini, deneyimlerini ve duygularını ortaya çıkarma yönünden güçlü olması ve iletişimin en yaygın biçimi olan konuşmayı temel almasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 127).” (D29)

Örnekte dilsel bir birim kullanılmaksızın açıklama bileşenine başvurulmuştur. İlk tümcede *görüşmeye* ilişkin bir bilgi sunularak sonuç durumu (q) verilmiştir. İkinci tümcede ise ilk tümcede verilen bilginin nedeni (p) doğrudan açıklanmıştır. Neden bildiren herhangi bir dilsel öge bulunmasa da iki tümce arasında q→p ilişkisi kurulmuştur.

Beklentiye Uymama Bileşeni: Bu ilişkide ise beklenen durumun karşıtı bir etkiyi göstermek amacıyla her iki boyutta da kullanımlara rastlanmıştır. Dilsel öğelerin tercih edildiği durumlarda yalnızca “ancak” ve “fakat” bağlayıcılarının kullanımına rastlanmıştır. Beklentiye uymama bileşeni yöntem bölümlerinde her zaman bir dilsel öğeyle görülmüştür. Bir başka ifadeyle beklentiye uymama açısından bir ifadenin yalnızca bağlayıcılara başvurarak yapıldığı görülmüştür.

“Bu amaçla toplam 902 öğretmen adayına ulaşılmıştır. *Ancak* geri dönen ölçek formları arasından eksik/hatalı doldurulanlar ve ardından üç değerlere sahip olanlar çıkarıldıktan sonra geriye kalan 854 öğrenci araştırmaya dahil edilmiştir. “ (YL99)

Örneğe göre *beklentiye uymama* ilişkisinde *ancak* bağlayıcısının beklendiği şekilde gerçekleşmeyen bir sonuç ilişkisine ulaştığı; başlangıçta belirlenen öğretmen adayı sayısından az sayıda örneklem kullanıldığı belirtilmiştir.

Engelin Reddi Bileşeni: Lisansüstü tezlerde ilk önermenin gerçekleşmemesinin sonucu değiştirmediğini gösteren ifadeler oldukça az rastlanmıştır. Yalnızca bir örnekte görülen engelin reddi bileşeni bir bağlayıcı aracılığıyla iki önerme arasındaki neden-etki ilişkisini sağlamıştır. Bu bileşende önermeler arasında ilişkinin anlamsal-mantıksal açıdan sağlandığı bir örneğe rastlanmamıştır.

“5/A sınıfının akademik başarısı 81.73 *olmasına rağmen* sosyal yönleri zayıf olduğundan dersin etkililiğini yansıtamayacağı düşünülmüş, 5/F sınıfının uygulama açısından daha uygun olduğu görülmüştür. “ (D13)

Bu ilişkide ise öncülde belirtilen akademik başarı oranının düşük olmasının (-p) sonucun gerçekleşmesini etkilemediği (q) görülmektedir. Yani, belirtilen durumun beklenenden, istenenden farklı bir biçimde gerçekleşmesi sonuca herhangi bir etkide bulunmamıştır.

Yukarıdaki örneklerde lisansüstü tezlerin yöntem bölümlerinde tutarlılık ilişkisinin dilsel olarak nasıl kurgulandığı görülmektedir. Dilsel görünüm *neden-etki* bileşenleri etrafında incelendiğinde alanyazında çoğunlukla *sonuç* ilişkisinin belirtilmesinde kullanıldığı bilinen bir bağlayıcının kuramda belirtilen ölçütler doğrultusunda incelenmesiyle bir başka ilişkide daha kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Buna göre “böylece” bağlayıcısına hem *sonuç* hem de *açıklama* alt bileşeninde kullanımına rastlanmıştır. “Böylece” bağlayıcısının her iki ilişkide kullanımını gösteren örnekler aşağıdaki gibidir:

Açıklama İlişkisi (Böylece)

“Görüşmeye dahil edilen öğrenciler, deneysel çalışma sürecinde tüm etkinliklere katılan öğrenciler arasından seçilmiştir. *Böylece* görüşme esnasında elde edilen verilerin geçerliği artırılmaya çalışılır. “(D1)

Sonuç İlişkisi (Böylece)

“Yapılan derinlemesine sorgulama ile bir kişi, grup veya kurum hakkında ayrıntılı veriler elde edilir. *Böylece* üzerinde çalışılan deneğin halihazırdaki durumunu izah eden faktörler ve bu faktörler arasındaki ilişkiler belirlenmeye çalışılır. “ (D6)

Örneklerde de görüldüğü gibi “böylece” bağlayıcısı öncülden sonra kullanılarak neden-etki ilişkisini gösteren bir görev üstlendiğinde *açıklama* ($q \rightarrow p$); öncülün doğal sonucu olarak sunulduğunda ise *sonuç* ($p \rightarrow q$) ilişkisi belirtmektedir.

Yöntem bölümlerinde neden-etki ilişkilerinin betimlenmesinde hem anlamsal hem de bağlayıcılar ve biçimbirimlerin kullanımına başvurulduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ancak elde edilen bulgulara göre lisansüstü tezlerde yazarlar, daha çok dilsel bir öge aracılığıyla neden-etki ilişkisini kurmuştur. Bu dilsel kullanımların sıklığı ise yüksek lisans ve doktora tezlerinde farklılık göstermektedir. Aşağıdaki tabloda yüksek lisans ve doktora tezlerinde yer alan dilsel seçimlerin sıklığı gösterilmektedir.

Tablo 6: Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinde Neden-Etki İlişkisini Gösteren Dilsel Kullanımların Sıklığı

Dilsel Görünümler	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Böylece	32	13	45
Dolayısıyla	13	6	22
Bu sebeple/nedenle	31	18	49
Sebebiyle/nedeniyle	11	4	15
Çünkü	18	12	30
Bu sayede	3	-	3
Sonuç olarak/itibariyle	6	3	9
Bundan dolayı	2	4	6
Bunun nedeni	6	3	9
Ancak	18	5	23
Fakat	3	4	7
-diğİndAn	2	6	8
-diğİ için	1	3	4
Bu yüzden	6	3	9
Böylelikle	5	2	7
TOPLAM	157	89	246

Tablo 6’ya göre lisansüstü tezlerin yöntem bölümünde *açıklama* ilişkisi bildiren *bu nedenle/sebeple* en çok; *bu sayede* ise en az kullanılan bağlayıcı olarak ortaya çıkmıştır. Yüksek lisans tezlerinde *böylece* en fazla kullanılan bağlayıcı, *-diğİ için* ise en az kullanılan dilsel/dilbilgisel birim olarak yer almıştır. Buna karşın doktora tezlerinde en çok bu *nedenle/sebeple* tercih edilirken en az kullanılan *böylelikle* bağlayıcısı olmuştur. Yüksek lisans tezlerinde 3 kullanımla karşımıza

çıkan *bu sayede* bağlayıcısına ise doktora tezlerinde rastlanmamıştır. Doktora tezlerinde daha çok *açıklama* bildiren dilsel gösterenler tercih edilirken, yüksek lisans tezlerinde *sonuç* ilişkisine dayanan dilsel seçimler yapılmıştır.

Çalışmada yanıt aranan bir diğer araştırma sorusu “Yüksek lisans ve doktora tezlerinin yöntem bölümlerinde yer verilen tutarlılık ilişkilerinden neden-etki ilişkisi belirleme biçimleri arasında dağılım farklılıkları var mıdır?” olmuştur. Yüksek lisans ve doktora tezleri karşılaştırıldığında 119 yüksek lisans tezlerinin yalnızca 66’sında, 32 doktora tezinin ise yalnızca 26’sında önermeler arası *neden-etki* ilişkisine rastlanmıştır. İlişkinin tezlerdeki dağılımına ilişkin bulgular Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7: Neden-Etki İlişisinin Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinde Görülme Sıklığı

NEDEN ETKİ İLİŞKİSİ	f	%
Yüksek Lisans	157	64
Doktora	89	36
TOPLAM	246	100

Lisansüstü tezlerin yöntem bölümlerinde 246 neden-etki belirten örneğe rastlanmıştır. Bu örneklerin yüksek lisans ve doktora tezlerinede dağılımı incelendiğinde ise örneklerin %64’ünün yüksek lisans, %36’sının ise doktora tezlerinde olduğu saptanmıştır. Buna göre yüksek lisans tezlerinin yöntem bölümlerinde neden-etki bildiren kullanımlara daha çok yer verildiği, doktora tezlerinin yöntem bölümlerinde ise nedensel açıklamaların daha az sunulduğu belirlenmiştir.

Neden-etki ilişkisini oluşturan alt bileşenlerin her birinde örneklerin görülme sıklığı da yüksek lisans ve doktora düzeyinde farklılık göstermektedir. Yöntem bölümlerinde bu ilişkiyi oluşturan bileşenlerin görünüm sıklığı Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: Neden-Etki İlişisini Oluşturan Bileşenlerin Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinde Görülme Sıklığı

NEDEN-ETKİ İLİŞKİSİ	Yüksek Lisans		Doktora	
	f	%	f	%
Sonuç	93	59,2	30	34
Açıklama	40	25,5	49	55
Beklentiye Uymama	24	15,3	9	10
Engellemenin Reddi	-	-	1	1
TOPLAM	157	100	89	100

Tablo 8’de *neden-etki* ilişkisi alt bileşenleri incelenmiştir. Buna göre neden-etki bildiren örneklerin sıklığı yüksek lisans tezlerinde en çok *sonuç* (%59); doktora tezlerinde ise en çok *açıklama* (%55) ilişkisinde görülmektedir. Buna karşın, *engelin reddi* ilişkisi yüksek lisans tezlerinin hiçbirinde görülmezken, doktora tezlerinde yalnızca 1 defa kullanılarak her ikisinde de en az gerçekleşen bileşen olmuştur. Lisansüstü tezlerin tamamı değerlendirildiğinde ise en çok *sonuç* en az ise *engelin reddi* ilişkisine dayanan dilsel kullanımların tercih edildiği görülmüştür.

Çalışmanın dördüncü sorusu olan “Lisansüstü tezlerin yöntem bölümlerinin sözbilimsel hareket ve adımlar düzeyinde neden-etki ilişkileri nasıl bir dağılım göstermektedir?” sorusuna yanıt aramak için tezlerin yöntem bölümleri, öncelikle tutarlılığı oluşturan ilişkilerden neden-etki boyutuyla çözümlenmiş ardından hareket ve adımlar çerçevesinde elde edilen bulgular doğrultusunda yorumlanmıştır.

Tablo 9: Tezlerin Yöntem Bölümlerinin Sözbilimsel Hareket ve Adımlarda Yer Alan Neden-Etki İlişkilerinin Dağılımı

Sözbilimsel Hareket ve Adımlar	f	%
Hareket 1: Araştırma Modeli Hakkında Bilgi Verme	40	16
Hareket 2: Evren ve Örneklemi/Çalışma Grubunu Betimleme	21	9
Adım 1: Evren/örneklem büyüklüğünü belirtme	17	7
Adım 2: Örneklem özelliklerini belirtme	17	7
Adım 3: Örnekleme yöntemini veya ölçütünü belirtme	19	8
Hareket 3: Veri Toplama Araçlarını Betimleme	24	10
Adım 1: Veri toplama araçlarının amacını belirtme	12	5
Adım 2: Veri toplama araçlarının niteliğini (likert, çoktan seçmeli, açık uçlu vb.) belirtme	5	2
Adım 3: Araştırmada elde edilen ölçümlerin psikometrik niteliklerini belirtme	28	11
Hareket 4: Veri Toplama İşlemlerini Betimleme	22	9
Adım 1: Uygulama/betimleme işlemlerini belirtme	26	11
Adım 2: Veri toplama işlemlerini gerekçelendirme	15	6
Hareket 5: Veri Çözümlemeyi Betimleme	-	-
Adım 1: Veri çözümleme tekniklerini belirtme	-	-
Adım 2: Veri çözümleme tekniklerini gerekçelendirme	-	-
Hareket 6: Bölümün Yapısını Belirtme	-	-
TOPLAM	246	100

Tablo 9’da da görüldüğü gibi verilerin çözümlenmesinde türe özgü aşamaların yer aldığı sözbilimsel hareket ve adımlar temel alınmıştır. Yöntem bölümlerinde hareket ve adımların

betimlendiği bölümlerde nedensel tutarlılığa ilişkin örnekler belirlenmiştir. Neden-etki ilişkisinin görüldüğü 92 lisansüstü tez (66 yüksek lisans, 26 doktora) incelendiğinde yöntem bölümlerinde en çok araştırma modeli hakkında bilgi verme (%40) aşamasında nedensel açıklamalara yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada elde edilen ölçümlerin psikometrik niteliklerini belirtme adımı ise %2 oranında bir kullanımla lisansüstü tezlerde en az rastlanan neden-etki ilişkisini göstermektedir. Bu adımı %5 görülme oranıyla *veri toplama araçlarının niteliğini (likert, çoktan seçmeli, açık uçlu vb.) belirtme* takip etmektedir. Buna göre araştırmada kullanılan modele ilişkin bilgiler tezlerde çoğunlukla sunulurken ölçümlerin ve veri toplama araçlarının niteliğini belirtme aşamalarına oldukça az yer verilmektedir. Ayrıca tezlerde yöntem bölümüne ilişkin özetleyici bilginin sunulduğu bölümün yapısını belirtme hareketine rastlanmadığından bu harekete ilişkin neden-etki örnekleri belirlenememiştir.

Yüksek lisans ve doktora tezleri açısından bir farklılık olup olmadığını saptayabilmek için “Yüksek lisans ve doktora tezlerinin yöntem bölümlerinin sözbilimsel hareket ve adımlar düzeyinde görülen neden-etki ilişkilerinin yüksek lisans ve doktora düzeyleri arasında dağılım farklılıkları var mıdır?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10: Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Yöntem Bölümlerinin Sözbilimsel Hareket ve Adımlarda Yer Alan Neden-Etki İlişkilerinin Dağılımı

Sözbilimsel Hareket ve Adımlar	Yüksek Lisans		Doktora	
	f	%	f	%
Hareket 1: Araştırma Modeli Hakkında Bilgi Verme	26	17	14	16
Hareket 2: Evren ve Örneklemi/Çalışma Grubunu Betimleme	15	10	6	7
Adım 1: Evren/örneklem büyüklüğünü belirtme	11	7	6	7
Adım 2: Örneklem özelliklerini belirtme	8	5	9	10
Adım 3: Örnekleme yöntemini veya ölçütünü belirtme	12	8	7	8
Hareket 3: Veri Toplama Araçlarını Betimleme	16	10	8	9
Adım 1: Veri toplama araçlarının amacını belirtme	7	4	5	6
Adım 2: Veri toplama araçlarının niteliğini (likert, çoktan seçmeli, açık uçlu vb.) belirtme	3	2	2	2
Adım 3: Araştırmada elde edilen ölçümlerin psikometrik niteliklerini belirtme	16	10	7	8
Hareket 4: Veri Toplama İşlemlerini Betimleme	15	10	8	9
Adım 1: Uygulama/betimleme işlemlerini belirtme				
Adım 2: Veri toplama işlemlerini gerekçelendirme				

Hareket 5: Veri Çözümlemeyi Betimleme	18	11	8	9
Adım 1: Veri çözümleme tekniklerini belirtme				
Adım 2: Veri çözümleme tekniklerini gerekçelendirme	10	6	5	6
Hareket 6: Bölümün Yapısını Belirtme	-	-	-	-
TOPLAM	57	100	89	100

Yüksek lisans ve doktora tezlerinin yöntem bölümleri karşılaştırıldığında her iki grupta da en çok *araştırma modeli hakkında bilgi verme* aşamasında, en az ise *araştırmada elde edilen ölçümlerin psikometrik niteliklerini belirtme* adımı nedensel açıklamalara yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Her iki düzeyde de neden-etki ilişkisinin görülme sıklığı birbirine yakın değerlerde görülse de örnekleme yöntemini ve ölçütünü belirtme adımı doktora tezlerinde (%10) yüksek lisans tezlerinden (%5) daha fazla dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Çalışmada lisansüstü tezlerin *yöntem* bölümleri tutarlılık ilişkisi çerçevesinde *neden-etki* örüntüsü düzeyinde incelenmiş ve neden-etki ilişkilerinin dağılımı, kurgulanmasında kullanılan dilsel seçimler ve sözbilimsel hareket ve adımlarda gerçekleşen neden-etki bileşenleri ortaya çıkarılmıştır.

Sonuç, Açıklama, Beklentiye Uymama ve Engelin Reddi olmak üzere dört alt bileşenden oluşan neden-etki ilişkilerinden en çok *sonuç*, en az ise *engelin reddi* ilişkisinin kullanıldığı görülmüştür. Bu da lisansüstü tezlerin yöntem bölümlerinde bir karşıtlık sunmak yerine okuyucuyu sonuca götüren, anlaşılır bilgiler sunulmasının öncelendiğini göstermiştir. Bu durum tezlerin yöntem bölümlerinde okuyucuya çalışmayla ilgili bilginin yazar tarafından açık bir biçimde sunma gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Yöntem bölümü, yazarın çalışmasını nasıl yaptığını ilişkin okuyucuya bilgi verdiği bölüm olduğundan en çok *sonuç* bileşenin çıkması doğal bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Çözümlemede, tezlerin yöntem bölümlerinde neden-etki ilişkisiyle kurulan tutarlılık, hem dilsel öğeler aracılığıyla hem de dilsel öğeler olmaksızın sağlanmaktadır. Dilsel öğelerin kullanılmadığı durumlarda önermeler arası ilişkiler anlamsal-mantıksal açıdan sıralılık sağlanarak nedensel ilişkiler kurulmuştur. Lisansüstü tezlerde tutarlılık alıntı yoluyla açıklanan anlamsal bağlantılar aracılığıyla sağlanmıştır. Bu türden kullanımların, bir başka ifadeyle herhangi bir dilsel öğeye başvurulmayan kullanımların yöntem bölümlerinde daha az tercih edildiği belirlenmiştir. Çalışmada yapılan çözümlemeler sonucunda nedensel ilişkileri belirten dilsel kullanımlara yer

verildiği görülmüştür. İki önerme arasında bir dilsel ögenin kullanılmasının nedeninin, yazarların yöntem bölümlerinde okuyucu ikna etmek ve bu nedenle anlatımı güçlendirmek, sunulan bilgiyi daha çok vurgulamak amacıyla olduğu düşünülmektedir. Bu görüş, alanyazındaki kimi çalışmalarla karşılaştırıldığında bulgular açısından benzerlik göstermektedir. Çetinkaya vd. (2016) neden-etki ilişkilerinin kurulabilmesi için bağlayıcıların betimlenmesinin önemli olduğunu belirtmişlerdir. Benzer biçimde, Achugar ve Schleppegrell (2005, s. 314) tarih metinleri üzerinde yaptıkları çalışmalarında, öğrencilerin tarih metinlerini anlayabilmeleri için nedensel akıl yürütmeyi sağlayan dilsel özelliklerden yararlanması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Bu tür kullanımlar, özellikle de gerekçelendirmeye dayanan nedensel ilişkilere daha az yer verilmesi, lisansüstü tezlerin yöntem bölümlerinin düzenlenmesinde çoğunlukla araştırmancının aşamalarına yönelik sınırlı, yalnızca betimleyen, tanımlardan oluşan bilgilerin sunulması eğilimi gösterdiğini ortaya çıkarmaktadır. Uzun'un (2018) Kehler (2002) tarafından belirlenen tutarlılık ölçütlerini temel alarak incelediği bir başka çalışmada ise en çok kullanılan bağlayıcının *bu nedenle/sebeple*, en az kullanılanın ise *bundan dolayı* bağlayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uzun'un (2018) bulgularından farklı olarak bu çalışmada *böylece* bağlayıcısı hem açıklama hem de sonuç örüntüsü bildiren, *bu nedenle* bağlayıcısının ise yalnızca açıklama bildiren bir bağlayıcı olduğu görülmüştür. Uzun (2018), çalışmasında ulusal derlem veri tabanı kullanılmıştır. Veri tabanı gazete ana sayfalarındaki metinler, köşe yazıları ve bilimsel metin olmak üzere farklı türde metinlerden oluşmaktadır. Bu çalışmada ise lisansüstü tezlerin yalnızca yöntem bölümleri veri tabanını oluşturmuştur. Bu farklılığın çalışma verilerine ve türe özgü metin yapısına yönelik olduğu düşünülmektedir.

Lisansüstü tezler ayrı ayrı incelendiğinde ise neden-etki ilişkisinin bileşenlerinin dağılımının farklılık gösterdiği görülmüştür. Doktora tezlerinde daha çok açıklama yoluyla tutarlılık oluşturulurken yüksek lisans tezlerinde sonuç odaklı kullanımlar benimsenmiştir. Neden-etki ilişkisini gösteren dilsel öğelerin kullanımı ise doktora tezlerinde daha çok görülmüştür. Bunun nedeninin, doktora tezlerinin yazarlarının belirli bir akademik yazma sürecinden geçmiş olması, deneyim kazanarak yazma alışkanlığı kazanmış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca, nedensel ilişkilerin açıklanmasında bağlayıcıların ve özellikle de belirli bağlayıcıların diğerlerine göre daha çok kullanılmasının nedeninin bilimsel metinlerin yapısından kaynaklandığı düşünülmektedir. Degand'ın, (1998, s. 31) çalışmasında elde edilen "bağlayıcıların her birinin belirli ölçülerde birbirinden farklı anlamlar taşımasından kaynaklandığı" sonucu çalışmanın bu sonucuna dönük belirlemeyi desteklemektedir.

Lisansüstü tezlerin yöntem bölümleri metin türüne uygunluğu açısından incelendiğinde ise yazarların çalışmalarında araştırma modelini açıklarken daha çok tutarlılık ilişkisini kullandığı, aynı durumun ölçütlerin niteliklerinin betimlenmesinde görülmediği ve sunulan bilgilerin gerekçelendirilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Tezlerin gerekçelendirme aşamalarının oldukça az olması Kan'ın (2014) bulgularıyla örtüşmektedir. Ayrıca, çalışmanın bulgularına göre sözbilimsel

açından iyi düzenlenmemiş bilimsel metinlerin neden-etki ilişkileri ile doğrudan bir ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, Garcia vd.'nin (2018, s. 16) belirttiği sözbilimsel araçların etkili bir biçimde düzenlenmesinin akademik dil kullanımına etki ettiği görüşüyle de doğrulanmaktadır. Nedensel ilişkiler çerçevesinde açıklanmayan bilgiler metnin anlaşılabilirliğine olumsuz etki ettiği için okuyucu tarafından anlaşılır bulunmamaya neden olabilmektedir.

Lisansüstü tezlerin %39'unda neden-etkiyle kurulan tutarlılık ilişkilerine rastlanmamıştır. Bu da, yöntem bölümlerinde verilen bilgilerin nedensel boyutunun eksik kaldığına işaret etmektedir. Tutarlılığın kurulabilmesinde nedensel ilişkilerin sağlanması önemlidir. Farklı metin türü ve düzeylerde yapılan alanyazındaki çalışmalar da bu görüşü doğrulamakta ve nedensel açıklamaların yetersiz olduğu durumların beraberinde farklı güçlükleri getirdiğini ortaya koymaktadır. Keray Dinçel, Okur ve Altmış'ın (2018, s. 117), nedensel açıklamaların olmadığı bilgilendirici metinlerinin okuduğunu anlama işlevi konusunda güçlükler yarattığı sonucu da bu görüşü desteklemektedir. Benzer biçimde bir başka çalışmada, Silfhout vd., (2015, s. 68), tarih metinlerinde nedensel ilişkilerin kurulmasının 8. sınıf öğrencilerinin tutarlılık ilişkilerini algılamasını sağladığı ve okuduğunu anlama becerisini büyük ölçüde artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Kleijn, Maat ve Sanders ise (2019) çalışmalarında bir metnin anlaşılmasının tutarlılık türüne bağlı olduğunu ve karşıtlık ve nedenselliğe yer verildiğinde daha tutarlı metinler oluşturulduğunu belirtmiştir. Tutarlılığı okuyucu boyutuyla inceleyen bu çalışmalar, nedensel açıklamaların tutarlılığın sağlanmasındaki önemine ilişkin görüşü de desteklemektedir.

Tutarlılık, bir metinde okuyucunun, nedensel bağlayıcılar aracılığıyla metni iletişimsel kılan yazarın iletisindeki mantıksal ilişkileri belirlemesini sağlar. Neden-etki ilişkilerine yönelik durumların sezdirilmediği metinlerde iletişimsel amacın gerçekleşmesi güçleşir. Bu durum ise akademik yazmaya bütüncül bir görünüm sağlaması ve bağlayıcıların kullanılmasıyla metin üreticisi ve alıcısı için anlamlı ilişkiler kurulmasına izin veren, tür bilincinin oluşmasını sağlaması açısından metin tutarlılığının ne denli önemli olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Metin üreticisi ve tüketicisi arasında doğru bir iletişim kurabilmek, akademik yazmaya yönelik farkındalık oluşturabilmek ve metin tutarlılığının sağlanması için nedensellik bağlayıcılarının yerinde kullanılması önem taşımaktadır.

Öneriler

Bilimsel metin türünün önemli aşamalarından biri olarak kabul edilen yöntem bölümlerinde yazar-okuyucu arasındaki mantıksal etkileşimin kurulması sağlanmalıdır. Bu, sağlanamadığında yazarın yapmak istedikleriyle okurun anladıkları arasında farklılık olması kaçınılmaz olacaktır. Bu bağlamda sonraki çalışmalarda türe özgü yazma, bilimsel metin üretimi oluşturmayla ilgili sorunları çözme, bu ilişkilerden yararlanarak tutarlı metin oluşturmaya katkı sağlaması açısından

başka türde metinlerin tutarlılık ilişkileri de saptanmalı ve birbirleri arasındaki benzer ve farklı yönler ortaya çıkarılmalıdır. Tutarlılık ilişkisini oluşturan tüm alt bileşenler, bilimsel metinlerin *Giriş, Bulgular ve Sonuç* bölümlerinde; farklı türde yazılmış metinlerde karşılaştırmalı olarak incelenebilir, türe özgü kullanımları ve farklılıkları belirlenebilir. Bu yolla her düzeyde yazma ya da metin oluşturma çalışmalarına katkı sağlanabilir.

Kaynakça

- Achugar, M. & Schleppegrell, M. J. (2005). Beyond connectors: The construction of cause in history textbooks. *Linguistics and Education*, 16 (3), 298-318.
- Berzlánovich, I., Egg, M. & Redeker, G. (2012). Coherence structure and lexical cohesion in expository and persuasive texts. Anton B. ve Peter K. (Ed.), *Constraints in discourse 3: Representing and inferring discourse structure* içinde (ss.137-144). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Bhatia (1993). *Analysing genre: Language use in professional settings*. London: Longman.
- Blublitz, W. (2011). Cohesion and coherence. Jan Z., Jan-Ola Ö. ve Jef V. (Ed.), *Discursive Pragmatics* içinde (ss. 37-49). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Charney, D. H. & Carlson, R. A. (1995). Learning to write in a genre: What student writers take from model texts. *Research in the Teaching of English*, 29 (1), 88-125.
- Connor, U. & Johns, A. M. (1990). *Coherence in writing: Research and Pedagogical Perspectives*. Virginia: Tesol.
- Çetinkaya, G., Ülper, H. & Bayat, N. (2016). Bağlayıcı kullanımına ilişkin yanlışların çözümlenmesi. *AKÜ Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 9 (2), 198-213.
- Çetintaş Yıldırım, F. (2016). “Çünkü” bağlacını içeren tümcelerde öznellik sunumu: süreli yayınlardaki görünümler. 29. *Ulusal Dilbilim Kurultayı (21-22 Mayıs 2015) Bildirileri* içinde (ss.77-86). Kocaeli: Küv Yayınları.
- De Beaugrande, R. & Dressler, W. U. (1981). *Introduction to text linguistics*. London: Longman.
- Degand, L. (1998). On classifying connectives and coherence relations. Stede M., Wanner L. ve Hovy E. (Der.), *Discourse relations and discourse markers 1998 ACL Bildirileri* içinde (ss. 29-35). Montreal.
- Ekiz, D. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Garcia, J. R., Montanero, M., Lucero, M. & Canedo, I. (2018). Comparing rhetorical devices in history and teachers’ lessons: Implications for the development of academic language skills. *Linguistics and Education*, 47, 16-26.
- Giora, R. (1985). Notes towards a theory of text coherence. *Poetics Today*, 6 (4), 699-715.
- Halliday, M. A. K., & Hassan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman Group.
- Heuboeck, A. (2009). Some aspects of coherence, genre and rhetorical structure-and their integration in a

- generic model of text. *University Of Reading Language Studies Working Papers*, 1, 35-45.
- Hobbs, J. R. (1990). *Literature and cognition*. Stanford: CSLI Publications.
- Hoey, M. (1991). *Patterns of lexis in texts*. Oxford: Oxford University Press.
- Hoek, J., Zufferey, S., Evers-Vermeul, J. & Sanders, T. J. (2017). Cognitive complexity and the linguistic marking of coherence relations: A parallel corpus study. *Journal of pragmatics*, 121, 113-131.
- İşeri, K. & Çapan Tekin, S. (2018). Türkçe eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezlerin bilimsel metin türüne uygunluğunun değerlendirilmesi. Nadir Engin U. ve B. Ümit B. (Der.), *Türkçenin eğitimi-öğretiminde kuramsal ve uygulamalı çalışmalar-10* içinde (ss. 101-124). İstanbul: Okan Üniversitesi Yayınları.
- Kan, M. O. (2014). *Sözbilimsel Yapı Temelli Bir Metindilbilim Çözümlemesi: Türkçe Eğitimi Alanındaki Yüksek Lisans Tezlerinin Sözbilimsel Yapı Özellikleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kan, M. O. & Gedik, F. N. (2016). Türkçe eğitimi alanında yüksek lisans tezi tamamlayanların akademik yazma ve tez oluşturma sürecine ilişkin görüşleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6 (3), 407-414.
- Kan, M. O. & Uzun, G. L (2016). Türkçe eğitimi alanındaki yüksek lisans tezlerinin yöntem bölümlerine ilişkin sözbilimsel yapı özellikleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 331-343.
- Kehler, A. (2002). *Coherence, reference, and the theory of grammar*. Stanford: CSLI Publications.
- Keray Dinçel, B., Okur, A. & Altmış, Z. (2018). Neden bağlaçlarının okuduğunu anlama üzerindeki etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (24), 110-121.
- Kleijn, S., Maat, P. & Sanders, T. (2019). Comprehension effects of connectives across texts, readers, and coherence relations. *Discourse Processes*, 56 (5-6), 447-464.
- Lim, J. M. H. (2006). Method sections of management research articles: A pedagogically motivated qualitative study. *English for Specific Purposes*, 25 (3), 282-309.
- Östman, J. O. (1997). Coherence through understanding through discourse pattern: Focus on news reports. Bublitz W., Lenk U., Ventola, E. (Der.), *Coherence in spoken and written discourse* içinde (pp. 77-100). Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.
- Sanders, T. (2005). Coherence, causality and cognitive complexity in discourse. Aurnague M., Bras M., Le Draoulec A. ve Vieu L. (Der.), *First International Symposium on the Exploration and Modelling of Meaning SEM-05 Bildirileri* içinde, (ss. 105-114). Biarritz, France.
- Sanders, T. J. M., Spooren, W. & Noordman, L. (1992). Toward a taxonomy of coherence relations. *Discourse Processes*, 15, 1-35.
- Sanders, T. & Spooren, W. (1999). Communicative intentions and coherence relations. W. Bublitz, U. Lenk and E. Ventola (Der.), *Coherence in spoken and written discourse* içinde (ss. 235-250). Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.
- Swales, J. M. (1990). *Genre analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge

University Press.

Swales, J. M. & Feak, C. B. (1994). *Academic writing for graduate Students*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Van Dijk, T. A. & Kintsch, W. (1983). *Strategies of discourse comprehension*. New York: Academic Press.

Van Silfhout, G., Evers-Vermeul, J., & Sanders, T. J. M. (2015). Connectives as processing signals: How students benefit in processing narrative and expository texts. *Discourse Processes*, 52 (1), 47–76.

Uzun, L. (2018). Neden Bağlayıcılarının Öznellik ile İlişkisi: Türkçe Yazılı Derlem Tabanlı Bir Tartışma. Y. Aksan ve M. Aksan (Der.), *Türkçede yapı ve işlev, Şükriye Ruhi armağanı* içinde (ss. 145-170). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Yang, R. & Allison, D. (2003). Research articles in applied linguistics: Moving from results to conclusions. *English for Specific Purposes*, 22, 365-385.